

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДДІЛ ОСВІТИ МИРГОРОДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
ЦЕНТР ЕКОЛОГО - НАТУРАЛІСТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ПОГОДЖЕНО

Педагогічною радою ЦЕНТУМу
Протокол № 3 від 03.09.2021 р.
Голова ради Н.І. Ночна

ЗАТВЕРДЖЕНО

Методичною радою кабінету забезпечення
діяльності закладів освіти відділу освіти
Миргородської міської ради
Протокол № від
Головний інспектор Ю.В.Неверова

Навчальна програма з позашкільної освіти
еколого-натуралістичного напрямку
«Дитячий екологічний рух»

Основний рівень
1 рік навчання

Керівник гуртка:
Ночна Наталія Іванівна

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Досягнення цілей сталого розвитку передбачає здобуття молоддю знань і навичок з питань збереження довкілля, здорового способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, формування активної життєвої та стійкої громадянської позиції, здатності брати участь у житті суспільства, органів самоврядування закладів освіти та управлінні на різних рівнях. Цим обумовлено створення навчальної програми «Дитячий екологічний рух». Новизна програми полягає у конструюванні метапредметного змісту, який включає наукові знання про природу, суспільство, економіку, що ґрунтуються на інтеграції природничих, гуманітарних, технічних дисциплін 128 та Концепції сталого розвитку. Навчальна програма з позашкільної освіти «Дитячий екологічний рух» спрямована на еколого-натуралістичний напрям позашкільної освіти та реалізується в гуртках, творчих об'єднаннях закладів позашкільної освіти. Програма розрахована на вихованців віком 12—15 років. В основу програми покладені положення компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Програма складена з урахуванням змісту освітніх галузей Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Мета навчальної програми полягає у формуванні ключових компетентностей особистості у процесі засвоєння системи знань з проблем взаємодії людини і навколишнього природного середовища, опануванні вміннями і навичками, необхідними для прийняття рішень згідно з принципами сталого розвитку. Основні завдання передбачають формування таких компетентностей:

- пізнавальної, яка забезпечує поглиблення знань з історії виникнення та розвитку дитячого екологічного руху в Україні та за кордоном, опанування теоретичними засадами діяльності дитячих громадських екологічних організацій, здобуття знань про принципи сталого розвитку, зокрема, з питань здорового способу життя, прав людини, збереження біорізноманіття, цінностей громадянського суспільства, життя й діяльності людини в такому суспільстві, можливості та механізми впливу громадян на екологічну політику й життя своєї громади та держави;
- практичної, яка спрямована на опанування навичками пізнавальної, науково-дослідницької, моніторингової та проєктної діяльності, здатність системно застосовувати знання і надпредметні уміння для самостійної та колективної діяльності при вирішенні соціально значущих завдань щодо розв'язання екологічних проблем відповідно до концепції сталого розвитку;
- творчої, яка передбачає опанування вмінням творчого сприймання актуальної інформації; розвиток творчих здібностей, творчого потенціалу; 129 здатність самостійно приймати

рішення, вирішувати екологічні задачі, послуговуючись стратегіями і тактиками творчої діяльності; формування потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні; -соціальної та громадянських компетентностей, які спрямовані на розвиток екологічного мислення, формування лідерських якостей, навичок, необхідних для активної участі у демократичному житті вільного суспільства; розвиток ініціативності, самостійності, набуття досвіду громадянських дій, демократичної поведінки й продуктивної взаємодії в процесі спільної діяльності, ефективного вирішення конфліктів; формування навичок соціальної комунікації та вміння співпрацювати для вирішення проблем місцевих громад, зокрема, шляхом волонтерської екологічної діяльності; формування потреби у професійному самовизначенні, самоосвіті та саморозвитку, готовності до освіти впродовж життя; -інформаційної, яка полягає у формуванні вміння використовувати засоби інформаційних та комунікаційних технологій для вирішення пізнавальних, комунікативних та організаційних задач з дотриманням вимог техніки безпеки, гігієни, ресурсозбереження, правових та етичних норм, інформаційної безпеки; - комунікативної, яка забезпечує ефективне спілкування державною та іноземними мовами (в усній та писемній формі), формування навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії; здатність аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, опитування, захист творчої роботи, участь у конкурсах, конференціях, зборах екологів, виставках, змаганнях, захист екологічного проєкту або формування портфоліо. Навчальна програма передбачає 1 рік навчання: основний рівень (один рік) -- 144 годин на рік, 4 години на тиждень. Зміст навчальної програми реалізується за допомогою таких методів навчально-пізнавальної діяльності: евристичних, проблемно-орієнтованих, інтерактивних, проєктних, дослідницьких, інформаційних, ситуаційного моделювання, малих полемічних груп та форм організації занять: лекція, семінар, практикум, екскурсія. Передбачено також широке використання в освітньому процесі інтерактивних форм проведення занять (ділові та рольові ігри, дебати) у поєднанні з моніторинговими дослідженнями стану навколишнього природного середовища та дослідницькою роботою. На практичних заняттях також поширеними є кейс-метод, підготовка презентацій з використанням сучасних програмних засобів. Необхідно зробити акцент на особистісний розвиток, групову роботу, вміння презентувати результати проєктів, що сприятиме формуванню розуміння потреби й готовності до продовження освіти впродовж життя. Теми та розподіл годин навчально-тематичного плану

вказано орієнтовно. Керівник гуртка в установленому порядку може внести зміни до кількості годин у межах кожної змістової теми. Враховуючи інтереси вихованців, їх кількість у групі, стан матеріально-технічного забезпечення, керівник гуртка може змінювати кількість теоретичних і практичних занять (залежно від того, як швидко та якісно вихованці набувають практичних навичок), враховуючи обсяг часу, що передбачений типовими навчальними планами для позашкільних навчальних закладів. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Лист Міністерства освіти і науки України №1/11- 99 від 10. 01. 2020) витяг з протоколу засідання науковометодичної комісії з позашкільної освіти науково-методичної ради з питань освіти МОН України від 23.12.2019 №4).

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Кількість годин теоретичних	Кількість годин практичних	Всього
1.	Вступ	2	-	2
2.	Загальна характеристика екологічного руху	6	2	8
3.	Дитячий екологічний рух	2	2	4
4.	Історія дитячого екологічного руху	2	-	2
5.	Міжнародний екологічний рух	4	8	12
6.	Сучасний стан дитячого екологічного руху в Україні	4	10	14
7.	Основи екологічних знань	4	4	8
8.	Сучасні екологічні проблеми у світі та в Україні	6	4	10
9.	Основи раціонального природокористування	4	6	10
10.	Основи знань про сталий розвиток	8	18	26

11	Екологічний моніторинг в діяльності дитячих екологічних об'єднань	8	20	28
12	Екологічне проектування як основа діяльності дитячих екологічних об'єднань	4	14	18
13	Підсумок	2	-	2
	Разом			144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Ознайомлення з метою, завданнями та планом роботи на навчальний рік. Інструктаж з техніки безпеки, правил поведінки та санітарно-гігієнічних вимог під час аудиторних занять та екскурсій. Правила безпеки при роботі з персональним комп'ютером. Екологічний рух в сучасному суспільстві.

2. Загальна характеристика екологічного руху (8 год.).

Теоретична частина. Природоохоронні досвід і традиції українського народу як умова виникнення та розвитку екологічного руху. Становлення національної еколого-натуралістичної думки та її вплив на зародження та розвиток екологічного руху. Місце та роль громадських екологічних організацій у процесах захисту природи та використання її ресурсів. Антропічний вплив на природне довкілля в умовах адміністративно- 132 тоталітарного режиму. Перспективи розвитку екологічного руху в контексті національно-державного відродження. Оптимізація соціоприродної взаємодії засобами мистецтва. Форми та методи недержавних екологічних об'єднань у нових історичних умовах. Структура сучасного екологічного руху в Україні.

Практична частина. Екскурсія до краєзнавчого музею. Створення мультимедійної презентації «Видатні постаті екологічного руху в Україні». Обговорення літературних творів екологічної тематики.

3. Дитячий екологічний рух: термінологія і сутність (4 год.)

Теоретична частина. Місія, цілі, завдання дитячого екологічного руху. Основні терміни: дитячий екологічний рух, дитяче громадське екологічне об'єднання, дитяча екологічна організація, дитяча екологічна спілка. Дитячий екологічний рух як перспективна модель громадянського суспільства.

Практична частина. Написання есе з теми: «Що таке дитячий екологічний рух?»

4. Історія дитячого екологічного руху (2 год.)

Теоретична частина. Причини та умови виникнення дитячого екологічного руху. Основні етапи розвитку дитячого екологічного руху в Україні. Екологічний рух свого регіону.

5 . Міжнародний екологічний рух (12 год.)

Теоретична частина. Загальна палітра міжнародного екологічного руху. Міжнародні екологічні організації. Принципи, напрями і форми міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля. Міжнародні екологічні програми і проекти. Участь України в міжнародній екологічній співпраці. Форми взаємодії і підтримки екологічного руху в світі. Активізація роботи дитячих екологічних об'єднань в межах глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Практична частина. Дискусія: «Роль екологічного руху у вирішенні глобальних екологічних проблем». Робота з джерелами інформації та інтернет-ресурсами, створення мультимедійної презентації «Міжнародний екологічний рух». Складання переліку інтернет-ресурсів громадських екологічних організацій. Підготовка інформації про відомих екологівгромадських діячів. Встановлення партнерських зв'язків з міжнародними дитячими екологічними організаціями.

6. Сучасний стан дитячого екологічного руху в Україні (14 год.)

Теоретична частина. Дитячий екологічний рух в Україні на сучасному етапі. Роль і місце дитячих екологічних об'єднань у досягненні цілей освіти для сталого розвитку, реалізації державної екологічної політики. Принципи діяльності дитячих екологічних об'єднань. Координаційні центри дитячого екологічного руху. Волонтерство в системі роботи екологічного об'єднання. Роль екологічних організацій у формуванні патріотичної свідомості громадян.

Практична частина. Проведення диспуту «Дитячі екологічні об'єднання і сталий розвиток». Дискусія на тему: «Роль екологічних організацій у

формуванні екологічної свідомості місцевої громади». Написання есе з теми: «Дитячий екологічний парламент як механізм стимулювання дитячого екологічного руху». Укладання особистого електронного словника з екології. Кейс: «Аналіз програм діяльності дитячих екологічних об'єднань, організацій, спілок України». Екскурсія до офісу регіональної екологічної організації. Проведення зустрічі з представниками місцевої громадської екологічної організації.

7. Основи екологічних знань (8 год.)

Теоретична частина. Предмет вивчення екології, її завдання та методи. Зв'язки екології з іншими науками. Внесок українських учених у розвиток екології. Екологічні закони. Структура екології. Прикладна екологія: агроекологія, урбоекологія, екологія промисловості, охорона природи, екологія людини. Соціальна екологія. Середовище, що оточує людину, його специфіка і стан. Екосистема як центральний об'єкт вивчення екології. Види екосистем. Склад екосистеми: біоценоз та біотоп. Властивості та характеристики екосистем. Агроценози, їхня структура та особливості функціонування. Шляхи підвищення продуктивності агроценозів. Біосфера як глобальна екосистема, її структура та межі. Біогеохімічні цикли як необхідна умова існування біосфери. *Практична частина.* Розв'язування екологічних задач.

8. Сучасні екологічні проблеми у світі та в Україні (10 год.)

Теоретична частина. Основні уявлення про антропогенний вплив на біосферу. Особливості природного і антропогенного забруднення довкілля. Види забруднення, їх наслідки для екосистем та людини. Радіоактивне забруднення об'єктів довкілля. Поняття «якість довкілля». Критерії забруднення довкілля. Екологічна ситуація в Україні. Головні причини, джерела та наслідки розвитку екологічної кризи в Україні. Демографічна ситуація в Україні. Стан здоров'я населення України. Чинники, що створюють загрозу генофонду нації. Екологічна складова управління та поводження з відходами виробництва та споживання. Антропогенний вплив на атмосферу. Фактори порушення якості атмосфери. Види і джерела впливу на атмосферу. Поняття «якість атмосферного повітря». Основні негативні наслідки забруднення атмосфери. Глобальне потепління клімату. Кіотський протокол. Основні напрями охорони атмосфери. Антропогенний вплив на гідросферу. Основні причини порушення якості природних вод, дефіцит водних ресурсів, принципи оцінки екологічного стану водойм. Охорона водойм. Основні джерела антропогенного забруднення ґрунтів, їхні наслідки. Охорона ґрунтів.

Антропічний вплив на біологічне різноманіття: вимирання видів, видивселенці. Проблеми акліматизації та реакліматизації видів. Збереження біорізноманіття як необхідна умова стабільності біосфери. Сучасні напрями охорони природи та захисту довкілля в Україні та світі. Міждержавні угоди та екологічна політика України. Червона книга України. Зелена книга України. Необхідність міжнародної взаємодії у справі охорони довкілля.

Практична частина. Перегляд та обговорення кінофільмів про Чорнобильську катастрофу. Конкурс творчих робіт на екологічну тематику «Екологія. Темне. Шляхи подолання. Світле». Дослідження «Вплив транспорту на довкілля». Робота в малих полемічних групах «Як зменшити негативний вплив транспорту на довкілля свого краю?» Аналіз екологічного стану своєї місцевості. Творча зустріч з представниками професій у галузі охорони природи.

9. Основи раціонального природокористування (10 год.)

Теоретична частина. Базові положення природокористування. Природні ресурси, принципи їх класифікації, і проблема їх використання. Основні закони природокористування. Принципи управління природними системами. Основні шляхи екологізації природокористування. Природоохоронне законодавство України. Проблеми збереження біоти. Врахування наукових, економічних, морально-етичних та правових аспектів при вирішенні екологічних проблем.

Практична частина. Реалізація природоохоронних ініціатив спільно з місцевими громадами: облаштування джерел, проведення протиерозійних заходів, благоустрій місцевого парку тощо. Екологічний опис природно-заповідного об'єкта своєї місцевості.

10. Основи знань про сталий розвиток (26 год.)

Теоретична частина. Вчення В.І.Вернадського -- теоретична основа наукової стратегії взаємодії природи і суспільства. Найголовніші загрози для розвитку людства, що спричинили появу та впровадження принципів сталого розвитку суспільства. Умови збалансованого існування життя на Землі і збалансованого розвитку людства. Концепція сталого розвитку. Поняття сталого розвитку (англ. Sustainable development). Принципи сталого розвитку. Міжнародні документи зі сталого розвитку суспільства. Національна стратегія сталого розвитку України. Цілі сталого розвитку України. Забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного

вимірів сталого розвитку України. Громадянське суспільство. Поняття, структура і функції громадянського суспільства. Громадянське суспільство як умова свободи й демократії. Розвиток громадянського суспільства в незалежній Україні. Інститути громадянського суспільства. Потреби і права майбутніх поколінь. Різноманіття культурне, соціальне і біологічне. Збереження біологічного різноманіття в контексті здоров'я людини. Роль відновлювальних і невичерпних ресурсів в сталому суспільстві. Якість життя, рівні права і соціальна справедливість. Проблема управління відходами. Зміна клімату. Екологічна безпека, мир і розв'язання конфліктів. Зелена економіка. Відповідальне споживання – нова якість життя. Розвиток міських і сільських територій. Освіта для сталого розвитку: мета і основні характеристики. Екологічна етика як невід'ємна складова сталого розвитку.

Практична частина. Укладання електронного термінологічного глосарію зі сталого розвитку. Аналіз плану дій місцевої громади зі сталого розвитку. Дискусія «Наскільки вагомий мій особистий внесок у справу підтримки сталого розвитку?» «Якою є роль дитячих екологічних організацій в освіті для сталого розвитку?» Дебати «Якою є роль громади та особистості в освіті для сталого розвитку?» «Яку роль відіграє моя сім'я для реалізації цілей освіти для сталого розвитку?» «Яким чином можна використовувати міжсекторальне партнерство для досягнення цілей освіти для сталого розвитку?». Дискусія «Способи зниження загрози глобальної зміни клімату». Перегляд та обговорення відеоматеріалів «Ozy Ozon». Дискусія «Перспективи використання відновлювальних джерел енергії в Україні». Розробка екологічного проєкту «Енергозбереження моєї оселі». Розв'язування екологічних задач щодо способів заощадження енергії. Екскурсія до місцевої енергетичної компанії. Дослідження «Загрози біорізноманіттю у своєму краї». Розв'язування екологічних задач зі збереження біорізноманіття. Екскурсія на водоочисні споруди (зустріч з фахівцями). Екскурсія до лабораторії контролю якості води. Дослідження якості питної води. Екологічно грамотне споживання товарів. Реструктуризація потреб. Безпека харчових продуктів. Екомаркування. Проєкт «Як вибрати здорову їжу». Перегляд відеофільму «Відходи». Дослідження проблеми твердих побутових відходів у своєму населеному пункті. Міні-проєкти з сортування відходів. Екскурсія на місцеве сміттєпереробне підприємство.

11. Екомоніторинг в діяльності дитячих екологічних об'єднань (28 год.)

Теоретична частина. Поняття якості природного середовища: сутність, параметри, актуальність. Нормування якості довкілля. Сутність поняття

моніторингу довкілля, його цілі та завдання. Види моніторингу довкілля. Законодавство у сфері нормування якості довкілля: поняття стандартів, види стандартів. Функції, методи, та організація контролю якості довкілля на місцевому, регіональному, державному рівнях. Дослідження стану атмосфери. Мікрокліматичні спостереження. Методи оцінки забруднення повітряного середовища. Екологічний моніторинг водних об'єктів. Екологічний моніторинг ґрунтів.

Практична частина. Оцінка стану повітряного середовища в районі розташування закладу освіти. Дослідження чистоти повітря на різних ділянках свого населеного пункту методом біоіндикації. Вивчення рослин своєї місцевості -- індикаторів чистоти повітря. Попереднє обстеження водойми, візуальна оцінка її стану. Оцінка якості води методом біоіндикації. Оцінка якості води експрес-методом. Екологічний моніторинг ґрунтів своєї місцевості. Оцінка екологічної якості ґрунту. Ботанічний моніторинг динаміки рослинності локальних екосистем за участю місцевої громади. Екологічний проєкт «Оцінка якості довкілля своєї місцевості». Спостереження за поведінкою комах-запилювачів. Дискусія «Причини зменшення комах-запилювачів». Облаштування вуликів Фабра. Екскурсія до лабораторії екологічного моніторингу. Ознайомлення з методами і підходами до оцінювання стану навколишнього природного середовища.

12. Екологічне проєктування як основа діяльності дитячих екологічних об'єднань (18 год.)

Теоретична частина. Поняття проєкту. Особливості екологічного проєкту. Структура проєкту. Приклади екологічних проєктів. Етапи роботи над проєктом: вивчення локальних екологічних проблем своєї місцевості, вибір проблеми для вирішення; дослідження проблеми, визначення джерел інформації; екологічна інформація та принципи роботи з нею; система екологічних показників, що характеризують якість життя; аналіз інформації та вибір способу вирішення проблеми; складання плану дій щодо вирішення обраної проблеми. Реалізація екологічного проєкту. Представлення результатів реалізації проєкту.

Практична частина. Ознайомлення та аналіз прикладів екологічних проєктів. Визначення екологічних проблем для розроблення екологічного проєкту на основі аналізу екологічних проблем своєї місцевості. Формулювання мети і завдань проєкту. Визначення джерел інформації, розподіл обов'язків щодо збору та опрацювання інформації. Аналіз отриманих даних, їх обговорення та визначення способів вирішення

екологічної проблеми. Складання орієнтовного плану дій щодо вирішення екологічної проблеми своєї місцевості (вид діяльності, очікуваний результат, ресурси, виконавці). Реалізація плану дій, організація відповідних заходів (інформування місцевої громади; звернення до громадських екологічних організацій, місцевих органів законодавчої чи виконавчої влади; публікація своїх пропозицій у засобах масової інформації). Підготовка публічної презентації результатів екологічного проєкту. Робота над екологічним проєктом «Агробіорізноманіття і стан здоров'я членів місцевої громади». Робота над білінгвальним проєктом рідною мовою та іноземною мовою романо-германської групи (на вибір вихованців) з вирішення локальних екологічних проблем.

13. Підсумок (2 год.) Теоретична частина. Підведення підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- ♣ місію, цілі і завдання екологічного руху;
- ♣ особливості становлення і розвитку дитячого екологічного руху в Україні і за кордоном;
- ♣ термінологічний апарат дитячого екологічного руху;
- ♣ принципи діяльності дитячих екологічних об'єднань;
- ♣ досвід ефективної діяльності громадських екологічних організацій;
- ♣ предмет, мету, завдання та структуру екології; особливості будови біосфери, закономірності її функціонування;
- ♣ роль взаємозв'язків усіх природних процесів та явищ;
- ♣ основні відомості про глобальні проблеми сучасної цивілізації (економічні, ресурсні, соціально-політичні, етичні, екологічні та демографічні);
- ♣ цілі сталого розвитку;
- ♣ основні поняття і принципи концепції сталого розвитку суспільства;
- ♣ взаємозв'язки в суспільстві, економіці і природі;
- ♣ поняття, структуру і функції громадянського суспільства;

- ♣ принципи екологічної безпеки;
- ♣ принципи екологічної етики;
- ♣ завдання і методи екологічного моніторингу;
- ♣ основи енерго- і ресурсозбереження;
- ♣ принципи відповідального споживання.
- ♣ особливості екологічного проєкту, його структуру та основні етапи роботи над екологічним проєктом.

Вихованці мають вміти і застосовувати

- ♣ ефективно користуватися екологічними довідниками, національними законодавчими і нормативними документами;
- ♣ вести просвітницьку роботу серед місцевої громади;
- ♣ робити висновки щодо конкретних екологічних ситуацій;
- ♣ методи екологічного моніторингу;
- ♣ методи раціонального ресурсоспоживання;
- ♣ вирішувати творчі екологічні задачі;
- ♣ брати участь у підготовці і реалізації екологічного проєкту;
- ♣ правила безпечної поведінки в природі, відповідального ставлення до природних об'єктів;
- ♣ працювати з різними джерелами інформації;
- ♣ критично аналізувати інформацію;
- ♣ висловлювати і аргументувати власні погляди;
- ♣ використовувати отримані знання для організації соціального партнерства в сфері екологічної волонтерської діяльності. Вихованці мають набути досвід:
- ♣ проведення моніторингових досліджень стану довкілля (природних вод, ґрунту, повітря, біологічного різноманіття);
- ♣ оцінки якості природного середовища у контексті здоров'я людини;

♣ знаходження альтернативних варіантів вирішення проблем в процесі дискусійних форм роботи; ♣ громадянських дій, демократичної поведінки й ефективного спілкування;

♣ організації просвітницької природозберігаючої діяльності;

♣ підготовки і реалізації дослідницьких проєктів екологічної тематики.

Література

1. Алексієвець М.О. Екологічний рух в Україні (історичний аспект) Автореферат дис. ... канд. іст. Наук. - Чернівці, 1999. - 19с.
2. Багній М., Яцків Т. Практичний посібник «Державна реєстрація громадських об'єднань та благодійних організацій». – Львів, 2014. – 176 с.
3. Боголюбов В.М. та ін.. Стратегія сталого розвитку: Підручник / [Боголюбов В.М., Клименко М.О., Прилипко В.А., Мельник Л.Г., 150 Клименко Л.В.]. За ред. В.М.Боголюбова. – Херсон: Олді-плюс, 2012. – 446 с.
4. Боголюбов В.М., Соломенко Л.І., Предместніков О.Г., Пилипенко Ю.В. Екологія з основами збалансованого природокористування: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – Херсон: Айлант, 2009. – 216 с.
5. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково- методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. – Херсон : Грінь Д.С., 2015. – 228 с.
6. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине. - К.:Киевский еколоого-культурный центр, 1995. - 184с.
7. Борейко В.Е. История юннатского движения // Неформальное экологическое образование: исторический опыт и рекомендации педагогам - Киев - Нижний Новгород: Просвещение, 1994. - с. 49-57
8. Громадські об'єднання в Україні. Навч. посіб./за ред.. В.М. Бесчастного.- К. , Знання , 2007 .-415 с.
9. Державна підтримка діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій у м. Києві: посібник для лідерів неурядових об'єднань / О. Кулик, Ю. Шевцова, Т. Логінова, О.Ілясевич. – К.: Головного управління у справах сім'ї та молоді виконавчого органу Київ міськради (КМДА), 2003. – С. 65.

10. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного: Довідник-посібник/ Р.М. Охрімчук, Л.В. Шелестова, О.В. Кравченко та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 256 с..
11. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості / В. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
12. Лісовець О.В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України: Навчальний посібник, 2011 рік – 256 с. 151
13. Методи оцінки екологічних втрат: Монографія / За ред. д.е.н. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – 288 с.
14. Михайлин І. Основи журналістики / І. Михайлин. – К. : ЦУЛ, 2002. – 284с.
15. Москаленко А. Теорія журналістики / А. Москаленко. – К. : ЕксОб, 2002. – 335 с.
16. Настільна книга неприбуткових організацій. За ред. А. Ткачука. — К.: Інститут громадянського суспільства, 2000. - 274 с.
17. Новохацький В.Д. Неурядові організації як фактор розбудови громадянського суспільства в Україні: Автореф. дис. канд. політ, наук / Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 16 с.
18. Нормативно-правова основа діяльності молодіжних громадських організацій / Посібник для НУО України. – К., 2002. – С. 6.
19. Основи спостережень за станом довкілля: навчально-методичний посібник / Сумський обл. центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, Націонал. природний парк "ДеснянськоСтарогутський" ; ред.: Сергій Панченко, Лариса Тихенко. - Суми : Університетська книга, 2014. - 351,[1] с. : табл., іл. - Бібліогр. в кінці розд.
20. Особливості формування світоглядної позиції особистості і умовах дитячого об'єднання: монографія /О.В.Безпалько, О.В.Касьянова та ін.; наук.ред. Т.К.Окушко. - Кіровоград: «Імекс -ЛТД». – 260 с.
21. Охорона навколишнього природного середовища. Законодавство, методики, рекомендації : практичний посібник / упор.: Анатолій Григоренко, Людмила Григоренко. - К. : Центр учбової літератури, 2017. – 287 с.
22. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. 152

- 23.Соломенко Л.І. Екологія та економіка природокористування: частина 1. Екологія / Соломенко Л.І., Боголюбов В.М., Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. К.: ТОВ «ДІА», 2012. – 171 с.
- 24.Соломенко Л.І. Загальна екологія: Навчальний посібник (Рек. МОН України) / Л.І. Соломенко, В.М. Боголюбов – Херсон: Олді-плюс, 2012. – 288 с.
- 25.Стегній О.Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз. -К.: Вид. дім “КМ Академі”, 2001. - 243 с.
- 26.Червона книга України. Рослинний світ / ред. Я.П. Дідух. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с. 27.Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. — Київ: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с